

Ieme van der Poel. *Une revolution de la pensee: maoïsme et féminisme a travers Tel Quel, Les Temps modernes et Esprit*. Rodopi

In het voorjaar van 1974 bracht de redactie van het literaire tijdschrift *Tel Quel* (Philippe Sollers, Marcelin Pleynet en Julia Kristeva) in het gezelschap van François Wahl en Roland Barthes een bezoek van drie weken aan China en dat heeft men in Frankrijk geweten. De reis leidde tot vijf artikelen in *Le Monde*, een in *La Quinzaine litteraire*, twee speciale nummers van *Tel Quel* over China, een boek van Kristeva (*Des chinoises*) en een reisverslag van Pleynet. Als men het artikel van Roland Barthes (*Alors la Chine?*) daarbij optelt, kan zonder meer van een rijke oogst worden gesproken. Zelfs voor die tijd, toen ook een bezoek van minder dan drie weken voldoende was om voortaan als China-kenner door het leven te gaan.

De indrukwekkende lijst met publicaties staat in *Une révolution de la pensée*, de studie waarop Ieme van der Poel dinsdag aan de Universiteit van Amsterdam promoveerde. In haar boek reconstrueert zij de evolutie van enkele radicale denkbeelden in Frankrijk of liever Parijs tussen 1971 en 1977. In het bijzonder gaat het om het maoïsme en het feminisme, beide tot grote bloei geraakt in de schaduw van de mei-revolte van 1968.

De bewegingen die achter deze trefwoorden schuilgaan worden niet in hun volle omvang beschreven, maar Van der Poel heeft zich geconcentreerd op hun weerklink in drie destijds zeer toonaangevende linkse tijdschriften. In het middelpunt van de aandacht staat *Tel Quel*, waarvan het eerste nummer verscheen in 1960. Voor het noodzakelijke reliëf zorgen *Esprit*, een progressief katholiek tijdschrift dat al voor de Tweede Wereldoorlog werd opgericht door de personalist Emmanuel Mounier, en *Les Temps modernes*, waarin Jean-Paul Sartre en Simone de Beauvoir sinds 1945 hun existentialistische boodschap van politiek en literair engagement verkondigden.

Geëngageerd was ook de équipe van *Tel Quel*, al had het tijdschrift zich in eerste instantie juist tegen de politieke bemoeienissen van Sartre gekeerd. In de behandelde periode was van die houding niets meer over. Onder auspiciën van Marx en Freud cultiveerde men (net als de surrealisten van de jaren twintig en dertig) een in wezen romantisch verlangen naar revolutie, naar transformatie van de samenleving door middel van de literatuur en het denken.

China was daarbij vanaf 1971 het lichtend voorbeeld. De 'culturele revolutie' van de jaren zestig stond model voor het soort omwenteling dat de revolutionairen van *Tel Quel* in Frankrijk hoopten te ontketenen. Dat dezelfde culturele revolutie in de Chinese geschiedenis een periode was geweest van intellectuele repressie, massamoord en grootschalige cultuurvernietiging, bleek in de praktijk geen bezwaar. Voor Sollers c.s. was China een exotische mythe, een semiotisch raadsel dat, niet minder dan de oude Chinese karakters, om een revolutionaire duiding vroeg. Nog in 1983 schreef Julia Kristeva dat zij in de culturele revolutie vooral had gezocht naar 'de taoïstische cultuur, de Chinese schriftuur en een poëzie subtiel als jade'.

Achteraf is het verbazingwekkend om te zien hoe de auteurs van *Tel Quel* zich net als de vroegere fellow travellers lieten gebruiken door de totalitaire propaganda. Weinig heeft het huidige diskrediet van het literaire en intellectuele engagement meer

in de hand gewerkt. Minder ingrijpend was het effect op hun persoonlijke carrières. Na de dood van de Grote Roerganger in 1976 werd tamelijk geruisloos afscheid genomen van het maoïstische avontuur, en mede dank zij de tijdige omarming van de mensenrechten (die na het optreden van de 'nouveaux philosophes' opeens in de mode raakten) behoren Sollers en Kristeva tegenwoordig meer dan ooit tot de spraakmakende elite van Parijs.

Van der Poel schrijft over de wederwaardigheden en de ideeën van haar hoofdpersonen met een bewonderenswaardige sereniteit. Nergens gaat zij zich te buiten aan moralistisch commentaar; hooguit sluipt hier en daar een ironische noot in haar betoog. Zij inventariseert, beschrijft en analyseert, niet met het doel de gekoesterde illusies te ontmaskeren (wat ook niet meer nodig is), maar om te achterhalen waarom ze werden gekoesterd. Het resultaat is een boeiende en gedetailleerde studie, die de positie van de door haar gekozen tijdschriften en ook iets van het literaire en politieke landschap daar omheen zorgvuldig in kaart brengt.

Tegenover de gematigde welwillendheid van *Esprit* (waarin ook kritische sinologen mochten schrijven) en het vooral op Frankrijk gerichte maoïsme van de militanten die Sartre in *Les temps modernes* aan het woord liet, komt de kritiekloze bewondering van *Tel Quel* voor het China van Mao Zedong des te beter uit. Behalve door politieke idealen werd deze bewondering ook sterk door literaire motieven geïnspireerd.

Toen de groep in 1974 een drukkerij in Peking bezocht, waren Sollers en zijn gezelschap bijvoorbeeld opgetogen over een spandoek dat hen niet als gewone toeristen begroette maar als 'onze Franse vrienden van *Tel Quel*' - alsof de arbeiders van de drukkerij zich in hun vrije tijd bij voorkeur in deze Parijse periodiek verdiepten. In China, waar niet toevallig een dichter-filosoof aan het hoofd van de regering stond, werd de literatuur pas serieus genomen. Literaire avant-garde en politieke revolutie vielen er samen op een manier waarvan men in Frankrijk alleen maar kon dromen.

Interessant is de verklaring die Van der Poel geeft voor het geloof van de telquellianen in hun China-mythe. In feite was er volgens haar sprake van een inhaalmanoeuvre: tijdens de meidagen van '68 verkeerde de *Tel Quel*-redactie nog in de ban van de Franse Communistische Partij en daardoor had zij de studentenopstand 'gemist'. De nostalgie naar wat toen aan hun neus voorbij was gegaan projecteerden zij op China, in het vaste voornemen ditmaal wel van de partij te zijn. Zo slaagden zij erin temidden van de oprukkende 'restauratie' van de jaren zeventig hun revolutionair elan lange tijd intact te houden.

De tweede helft van *Une révolution de la pensée* gaat over het feminisme, waarschijnlijk het meest invloedrijke voortbrengsel van de roerige jaren zestig, zoals iedere man die nu het eten kookt en de luiers verschoont zonder dat raar te vinden aan den lijve mag ervaren. Men kan dit tot de meer praktische gevolgen van de vrouwenbeweging rekenen, onderdeel wellicht van het niet in de eerste plaats op ideologisch utopisme gerichte 'quotidiennisme' dat mede typerend was voor de geest van mei '68. Maar lang niet alle vormen van feminisme waren zo pragmatisch ingesteld, getuige alleen al Julia Kristeva's boek *Des chinoises* waarin het vrouwelijke zijn

plaats krijgt binnen de revolutionaire Chinese mythe van *Tel Quel*.

Net als bij de behandeling van het maoïsme scheidt Van der Poel eerst enige orde in het landschap, ditmaal van de Franse vrouwenbeweging, vol rivaliserende tijdschriften en studieclubs met namen als *Psych et Po*, *Sorcières* en *Questions féministes*, om vervolgens te onderzoeken wat daarvan terecht is gekomen in *Esprit*, *Les Temps modernes* en *Tel Quel*.

Opnieuw ligt de nadruk op het laatste tijdschrift, en wel in het bijzonder op de bijdragen van Julia Kristeva, die in haar eentje een opmerkelijke - literaire - richting in het feministische denken blijkt te vertegenwoordigen. Niet in de laatste plaats omdat zij, anders dan de meeste van haar zusters, erin slaagt het 'vrouwelijke schrijven' bij voorkeur te ontdekken bij mannelijke avant-garde auteurs als Mallarmé, Lautréamont, Artaud, Joyce en Sollers. *Esprit* daarentegen toonde eigenlijk alleen belangstelling voor het abortus-debat en *Les Temps modernes* (waar Simone de Beauvoir haar feministische prestige niet gebruikte om in het gekrakeel partij te kiezen) beperkte zich tot enkele artikelen over de Amerikaanse *Womens Lib* en protesten tegen seksisme en discriminatie.

In tegenstelling tot het revolutionaire maoïsme overschrijdt het feminisme de periode waartoe Ieme van der Poel haar onderzoek beperkt. Haar boek heeft daarom een open einde, al laat de keuze voor een cesuur in 1976-1977 zich rechtvaardigen, omdat toen blijkbaar ook binnen de Franse vrouwenbeweging aan het revolutionaire politieke engagement een einde kwam. De droom van een 'revolutie door het denken' ging in rook op, zij 't niet helemaal, want in historische studies als dit proefschrift blijven de resten ervan, keurig gerangschikt en helder geanalyseerd, voor het nieuwsgierige en tijdens het lezen niet zelden verbijsterde nageslacht behouden.

(*de Volkskrant*, 18-12-1992)